

Slobodan Radić RESTAURATOR

Najviše me namučio Carlo Maratta. Slika četiri i pol puta osam metara, jako oštećena. Sve skupa trebalo nam je gotovo četiri godine

Nekad slikam Maglaj po sjećanju ili slikam Liku. Moram pejzaž naslikati da bih ga proživio i pohranio ga u sebe. Nisam slikar kao moji kolege s Akademije... suvremen. Više sam emotivan

✍ Mirjana Dugandžija 📷 Neja Markičević/Hanza Media

Slika je živa i prljava i po njoj gmiže kao po ljudskoj koži. A i pod njom ruje i cvili, ali za razliku od neizrecive poruke umjetničkog djela, taj cvilež je moguće čvrsto uhvatiti u klinč, razabrati mu uzroke, i... kraj!. Tako to radi Slobodan Radić, konzervator restaurator-savjetnik, voditelj Odjela za štafelajno slikarstvo u Hrvatskom restauratorskom zavodu. S ranama na umjetničkim djelima starim nekoliko stoljeća, s vlagom, gljivicama, puknućima na nježnim obrazima kerubina bori se od 1995., kad je u Zavod došao. Poznat je kao majstor velikog znanja i pedanterije.

Dok smo razgovarali, pred nama je završni retuš čekala slika s prizorom sv. Ivana

Nepomuka iz župne crkve u Vinkovcima, iz 18. stoljeća. I još su tri velike slike slične starosti u Velikom atelijeru, ali svi su i u iščekivanju riječkog Klimta: za 2020., godinu u kojoj će Rijeka biti Europska prijestolnica kulture, restaurirano će biti devet slika iz riječkog HNK, a neke je od njih naslikao veliki Gustav Klimt.

■ **Što mora restaurator imati oko sebe da bi mogao raditi?**

- Prvo mora imati nešto u sebi.

■ **To je...**

- Entuzijazam, volju, znanje, ustrajnost. Mora raditi po etičkim principima. Restauracija je minimalni zahvat gdje se ne smije zadirati u originalnost, umjetnikov rukopis.

■ **Pribor?**

- Ako je faza retuša... paleta, boje, kistovi,

kemikalije za provjeru tona, test benzini koji će pokazati kako će slika izgledati kad se polakira... Ako se radi rekonstrukcija dijela koji nedostaje, nabavlja se komparativni materijal iz literature, na primjer... ruka anđela iz određenog perioda, u određenom položaju. Rade se skice, a stručni kolegij restauratora odlučuje hoće li baš ona zamijeniti originalnu.

■ **Veselite se izazovnoj restauraciji? Znači, slici s teškom dijagnozom?**

- Veselim se, naravno, još uvijek, želim je izliječiti.

■ **Imate li tremu kad dode neka bitna slika?**

- Imam! Ali ne od restauracije, više... recimo, kad smo imali Bukovca iz Tomislavgrada, 'Isus pri-

“

U restauratorskom poslu dobri su Nijemci, Austrijanci, Slovenci... Ali i mi smo u vrhu. Talijani su vjerojatno najbolji jer imaju najviše renesanse, baroka

jatelj malenih, triput smo je skidali s podokvira, triput namatali, triput napinjali jer zbog velikih dimenzija tri puta četiri metra nije mogla izići iz crkve. Svaka je takva radnja rizična. Obično smo svi u strahu i stresu sve dok se restaurirana slika ne pokaže javnosti... a pozornost je uvijek velika.

■ Kako ćete iz stropa riječkog HNK osloboditi devet alegorijskih slika Klimta i suradnika, da bi ih priveli restauraciji?

- Stropne slike su na visini od 17 metara. Nikad ih nismo izbliza vidjeli, kao ni ove iz svećanih loža i pozornice. Proučavamo ih s naših fotografija i iz prethodne restauracije, 1978., koje pokazuju da su dosta oštećene i 'preslikane'. U oskudnoj dokumentaciji navodi se da je osam slika restaurirano, a slika iznad pozornice da je većim dijelom

'preslikana'.

■ Restauracija nije bila dobra?

- Pa, za ono vrijeme je bila. Radilo se i uljanim bojama koje s vremenom potamne, takva je bila tehnologija. Danas se radi tako da se restauracija skoro i ne vidi. Šest manjih će raditi odjel iz Rijeke, a mi tri veće. Jedna se slika pripisuje Ernstu Klimtu, druge dvije Gustavu, poznatijem bratu. Što se tiče same demontaže, Grad Rijeka će u srpnju podići ogromnu skelu, i mi ćemo ih pažljivo demontirati vadeći čavle kojima su pričvršćene.

■ Čavli u Klimtu, blasfemično. Vadenje čavala kao vadenje zuba.

- Demontaža jest jedna od opasnijih faza u restauraciji. Može početi otpadati boja, ipak su dimenzije dva metra puta četiri. I prije demontaže ćemo ih zaštititi. Bit će velika medijska pozornost, pa smo malo u grču... Uz skidanje odmah ćemo ih namatati na valjak. Kad dođu u Zavod, nema opasnosti, tu ih čeka ljubav i respekt. Bit će fotografirane, kako bismo napravili printeve, koji će doći na njihovo mjesto u kazalištu jer restauracija će potrajati do 2020., kad će slike biti izložene i u Muzeju grada Rijeke.

■ Braću Klimt te Franza Mascha angažirali su sami graditelji kazališta...

- Da, Fellner i Helmer, uobičajeno za tadašnju srednju Europu. Zgrada kazališta otvorena je 1885. godine, a braća Klimt su tek završila akademiju, imali su možda 22, 23 godine. To su alegorije kazališta, plesa, opere... opet karakteristične. Ima ih u Beču, Budimpešti, još ponegdje u Europi. Ali ne puno.

■ Što će biti specifično u obnovi riječkog Klimta?

- Zasad znamo da će najveći problem biti uklanjanje preslika. U suvremenoj se restauraciji više ne preslikava originalni sloj boje, samo se retušira ono što nedostaje. I jako su prljave. Znamo da su to ulja na platnu, pretpostavljamo da su kvalitetno rađena. Ipak, tek kad ih demontiramo, znat ćemo pouzdano koju tehnologiju primijeniti.

■ Koja je vama osobno bila najzahvatljivija restauracija?

- Ova zadnja, iz Strossmayerove galerije u HAZU, 'Susret pape Lava I. Velikog s Atilom' Carla Marattija iz 17. stoljeća i 'Parnas'. Ogromne slike, četiri i pol puta osam metara, preslikane, oštećene, dugotrajne faze rada, sve skupa skoro četiri godine. Naravno da s vremenom popusti koncentracija i entuzijazam. U biti, najteže je sliku završiti u retušu koji je najstresniji, jedini dio posla koji je najvidljiviji. Kad se tako velika slika uspravi i na njoj stalno radi četiri-pet restauratora, slika se stalno njiše i vibrira, posebno kada se obrađuje kit, iako je napeta oprugama na podokvir.

■ No, vi koristite najsuvremenije metode restauracije.

- Već dugo. Tu su gelovi neštetni za sliku i restauratora, akrilna ljepila... najmanje štetna, dobro. Restauratorski materijal mora biti reverzibilan u svakom trenutku, da se lako uklanja. Na slikama radimo opsežne istraživačke radove, i laboratorijske i povijesno-umjetničke. Raznim analizama može se procijeniti vrst pigmenta i starost slike.

■ Tko neće da se otkrije da je slika falsifikat, neće donijeti vama na restauraciju.

- Ha... neće. Analiza pigmenta je najsigurniji način da se otkrije starost slike. Ja se ne bavim time, ali imamo kolege u Zavodu, u laboratoriju, koji su tu zakon.

■ Koliko će stajati restauracija Klimta?

- Za demontažu, printanje i istraživačke radove dobili smo od Ministarstva kulture 40.000 kuna. Dok ne demontiramo slike, zapravo ne znamo što točno trebamo. Ovisi hoćemo li skidati preslike ili ih, recimo,

Godinama sam imao upalu ramena, a onda je utvrđeno da su mi neki mišići od držanja ruke u poslu atrofirali. Na kraju mi se lopatica spustila, nažuljala tetivu. Morao sam na operaciju

dublirati na novo platno, hoćemo li uzeti dodatne djelatnike jer je kratak rok, manje od dvije godine. A tu su i druge slike, drugi programi.

■ Je li se nekad neki sponzor isprsiio?

- Ponekad bude sufinanciranje, uglavnom crkve ili muzeja.

■ Još dok ste studirali slikarstvo, javio se u vama restauratorski nerv.

- Slikarstvo sam upisao u Sarajevu. Imao sam profesoricu iz slikarske tehnologije Metku Krajgher Hozo. Radili smo kopije velikih majstora, ja sam radio Vermeerovu 'Djevojku s bisernom naušnicom'. Tehnološki onako kako je on radio, pa sam i zavolio zanatski dio. Traganje za pigmentima od

ILI OVAKO, ILI ONAKO

- Klimt ili Schiele?
- Schiele.
- Bukovac ili Murtić?
- Bukovac.
- Šutnja ili razgovor?
- Šutnja.
- Paradajz ili zelena salata?
- Miješano.
- Restauracija ili slikanje?
- Restauracija.

bilja, zemlje, željeza.

Vezivo je laneno ulje, ali

i smola, jajčano vezivo, oni se zajedno taru u tarioniku... To mi je sve bilo čudesno. Recimo, Vermeer je zelenom bojom podslikavao i hladio inkarnate, onda je radio lazurama, pa je tako dobio te nježne tonove ispod kojih prosijavaju hladni. Onda vidite da se drukčije i ne može doći do takvog slikarstva.

■ Ali vi to danas u Zavodu ne radite?

- Ponekad, za restauraciju postoji cijela industrija proizvođača.

■ Na dulje staze biti restaurator nije zdraviji posao. Ponekad nosite maske.

- Nažalost. Dosta je toga štetno. Nema zdravih kemikalija, ali ima manje štetnih. Kad slike idu na toplinsko ljepilo, obavezno nosimo maske s filterima za kemikalije. Obične maske se koriste za prašinu. Ako slika nije demontirana 300 godina, sigurno je otrovno prašina i puna gljivica. Mi nekad kažemo da ima i ebole. Treba se dobro zaštititi, u svakom slučaju! To smo i dužni.

■ U tom 'potkožnom' radu slike nešto što traje 300 godina može propasti i vrlo skoro. Da nema vas...

- Vlaga je najveći neprijatelj, kao i direktna svjetlost. Imamo slučajeva da je nedostajalo samo nekoliko godina da slike, stare nekoliko stotina godina, budu nepovratno uništene jer su u jako lošim mikroklimatskim uvjetima.

■ Najveća greška restauratora.

- Žurba i nesmotrenost. Ali ako u Zavodu pogriješimo, skoro sve možemo ispraviti.

■ Uz studij, radili ste razne poslove i jednog dana doznali da Restauratorski zavod uopće postoji.

- Godine 1992. prebacio sam se na zagrebačku Likovnu akademiju i diplomirao u klasi profesora Đure Sedera. Dok sam još bio apsolvent, 1995. došao sam i tražio posao. Tadašnji ravnatelj Mario Braun proveo me kroz odjele, a Josip Turk me uzeo na kipariju. Prvo što sam radio bilo je skidanje preslika, pozlaćenog oltara iz Šepurina na Prviču. Voditelj slikarskog odjela mr. Zlatko Bielen 1998. me pozvao u Veliki atelier, gdje sam i danas.

■ Slikate. Restaurirate. Sloboda vs. pravila.

- Totalno različito. Slikanje me opušta, a i da ne zaboravim slikati.

■ Slikate pejzaže. Maglajske?

- Je, ja sam iz Maglaja. Tamo su svi nešto radili, korisno, ja sam slikao, čudan sam bio, ali i brat i sestra su studirali, pa su me podržavali. Nekađ slikam Maglaj po sjećanju ili slikam Liku. Moram pejzaž naslikati da bih ga proživio i pohranio ga u sebe. Nisam slikar kao moji kolege s Akademije...

suvremen. Više sam emotivan.

■ Tko se ono proslavio pejzažima? Turner. Pejzaži s kravama i konjima i ludim kulama.

- A, to... ne sviđaju mi se baš.

■ Kičasti su?

- Više košmarni.

■ Slušate muziku dok slikate?

- Klasiku, rock, hard rock. Ali nisam sad neki... Ja volim uvijek nešto raditi. Uređivati po vrtu, saditi paradajz, rikolu, zelenu salatu. Ne volim se izležavati, gledati televiziju, to mi je besmisleno.

■ I ja bih voljela živjeti u 19. stoljeću.

- Trudim se. Mobitel, kompjuter idu mi na živce, ali bez toga ne možemo.

■ Od najteže faze u restauraciji, retuširanja, pukli su vam rameni ligamenti.

- Godinama sam imao upalu ramena, a onda je utvrđeno da su mi ti neki mišići od držanja ruke u poslu atrofirali... na kraju mi se lopatica spustila, nažuljala tetivu... operirao sam tetivu, četiri mjeseca nisam radio. I danas mi je teško raditi neke pokrete, dizati ruku u zrak.

■ Neka se zna kakav je restauratorski posao. Gdje se radi najbolja restauracija u Europi?

- Dobri su Nijemci, Austrijanci, Slovenci... Ali i mi smo u vrhu. Talijani su vjerojatno najbolji jer imaju najviše renesanse,

baroka. Restaurator, kolega Steffano Scarpelli koji je kod nas držao radionicu i dugo surađuje s nama i Dubrovnikom, mislim da je za retuš broj jedan u svijetu.

■ Vaš doprinos hrvatskoj znanosti restauracije?

- U napinjanju slika velikih formata na opruge, jako važnim dijelom posla, s kojim je započeo Zlatko Bjelen. Sedam godina smo zajedno radili, neke stvari smo poboljšali. Svaka slika traži drugo rješenje. Mislim da svaki put poboljšavam i moderniziram sistem. Skoro svake godine poboljšavam i moderniziram sistem i skoro svake godine imam ga priliku primijeniti na novoj slici. Tim sistemom slika je konstantno napeta, a vrlo se lako demontira i montira na podokvir.

■ Stalno gledanje u nešto staro 300 godina... rada misli o cvrčivosti svega i sreći prestanka svega?

- Ne razmišljam tako, uvijek se divim da je slika tako svježa kao da je stara mjesec dana. A stara je 300 godina. Onda vidimo koji su to bili dobri slikari i dobra tehnologija. A prolazno je sve... nema smisla o tom razmišljati.

■ Ali najviše od svega volite šutjeti, zar ne?

- Pa nisam nešto glagoljiv, više sam praktičar nego teoretičar.